

FUNERAIRE REIST(R)IP

Van 1998 tot en met 2012 hebben wij funeraire busreizen georganiseerd naar hoofddoelen als Praag, Wenen, Parijs, Londen, Kopenhagen, Dresden en Edinburgh.

Dat doen we niet meer, maar reizen doen we nog wel.

Dat we daarbij nog steeds ook met funeraire ogen kijken mag duidelijk zijn.

En onze funeraire trips kunnen leiden tot funeraire tips: mocht je in de buurt zijn, dan is het misschien de moeite waard dat doel ook te bezoeken.

Deze keer:

BERLIJN

288 BEGRAAFPLAATSEN

Berlijn is geen mooie stad, hoewel er wel mooie plekken en plekjes zijn. Het is vooral een historisch interessante stad en dat vooral vanwege de periode van Tweede Wereldoorlog, Koude Oorlog, de tweedeling op 13.08.1961 door de Muur in Oost- en West-Berlijn en de wederopbouw na de val van de muur op 9 november 1989.

Funerair gezien kun je in Berlijn behoorlijk aan je trekken komen. Er zijn 288 begraafplaatsen! Dat komt vooral door het feit dat Berlijn geleidelijk aan veel dorpen en dorpjes heeft opgeslokt. Over het algemeen zijn de begraafplaatsen

Berliner Dom - Hohenzollerngruft

dan ook klein. Nergens is er een begraafplaats van de allure, zoals je die in andere grote steden als Parijs of Wenen aantreft. Met 43 ha is de joodse begraafplaats Weissensee de grootste begraafplaats in Berlijn. Het is overigens ook de grootste joodse begraafplaats in Europa.

Voor wie in Berlijn toch een aantal begraafplaatsen wil bezoeken, geef ik een paar tips. Wat mag je funerair niet missen in het centrum van Berlijn (Mitte) en de wijken daar vlak omheen (Kreuzberg, Schöneberg, Prenzlauerberg en Weissensee)?

Die Hohenzollerngruft im Berliner Dom

adres: Am Lustgarten, Berlin-Mitte.

In de Hohenzollerngruft van de Berliner Dom staan 94 sarcofagen in allerlei vormen en stijlen met leden van het Huis Hohenzollern, het voormalige Pruisische koningshuis. De oudste stamt uit 1536 en de laatste is uit 1916. Heel aandoenlijk is het witte kistje voor een naamloze prinses.

Boven de grafkelder bevinden zich in de Predigtkirche een aantal pronksarcofagen van o.a. Friedrich Wilhelm (1620-1688), de 'Grote Keurvorst' en zijn tweede echtgenote Dorothea (1636-1689).

Friedrich Wilhelm

onbekende prinses

Kaiser Friedrich III

Friedhöfe am Halleschen Tor

adres: Mehringdamm 21, Berlin-Kreuzberg

Hier liggen naast elkaar vier van de oudste en cultuurhistorisch belangrijkste begraafplaatsen van Berlijn: *Friedhof I der Dreifaltigkeitsgemeinde*, *Friedhof der Vereinigte Jerusalem- und Neuen Kirchengemeinde I, II, III*, *Böhmisch-Lutherischen Bethlehemsgemeinde I* en de *Gottesacker der Herrnhuter Brüdergemeine*. Componist Felix Mendelssohn Bartholdy ligt hier o.a. begraven.

Friedhöfe an der Bergmannstrasse.

adres: Bergmannstrasse 39-41, Berlin-Kreuzberg.

Ook hier weer vier naast elkaar gelegen begraafplaatsen met interessante grafmonumenten: *Friedhof II der Dreifaltigkeitskirche*, *Friedhof der Friedrichswerderschen Gemeinde*, *Friedhof IV der Gemeinde Jerusalem- und Neue Kirche* en *Alter Luisenstädtischer Friedhof*.

De oorspronkelijke muren tussen de verschillende begraafplaatsen zijn doorgebroken, zodat je van de ene op de andere begraafplaats kunt komen.

Alter St.-Mattheüs-Kirchhof

adres: Großgörschenstrasse 12-14, Berlin-Schöneberg.

Mooie groene oase in het drukke centrum van Berlijn-Schöneberg. Er zijn fraaie grafmonumenten, er liggen een aantal beroemdheden; er liggen vier broers Grimm naast elkaar, waaronder de twee auteurs van de bekende Sprookjes van Grimm.

Interessant is ook de Bolle-Gruft, de grafkelder van Carl Bolle (1832-1910), o.a. stichter van de mobiele melkhandel en grondspeculant. Het was de eerste grafkelder met elektrische verlichting. Toen wij in 1999 in Berlijn waren, zijn wij met zo'n 40 personen in die grafkelder geweest, waar maar een paar kisten staan en waar een elektrisch peertje voor verlichting zorgde.

Gebroeders Grimm

(electra)

Bolle Gruft

(kisten)

NB. **Invalidenfriedhof** (Scharnhorststraße 33) en **Sophienfriedhof** (Bergstrasse 29) liggen beide in Berlin-Mitte. Ze zijn als begraafplaats misschien minder een bezoek waard, maar zijn vooral uit historisch oogpunt interessant, omdat er delen moesten wijken voor de bouw van de Berlijnse Muur in 1961. Er staan nog stukken Muur op of voor de begraafplaats.

JOODS BERLIJN

In Berlijn kun je aan de hand van drie joodse begraafplaatsen, die elkaar chronologisch hebben opgevolgd, en het Holocaustmonument de geschiedenis van de joden in Berlijn volgen.

1. Jüdischer Friedhof Grosse Hamburger Strasse, 1672-1827

adres: in de wijk Mitte, Grosse Hamburger Strasse 26, Berlin-Mitte;
oppervlakte: 0,59 ha; begraven: ca. 3000 personen.

De plaats van de eerste joodse begraafplaats in Berlijn is nog te herkennen, er staan enkele grafstenen, waarvan die van Moses Mendelssohn (1729-1786) opvalt; hij was een verlicht filosoof en vooral de grote wegbereider van de joodse emancipatie. De huidige grafsteen is een vervanging van de oorspronkelijke. Tegenover de begraafplaats stond een joods bejaardenhuis, dat door de nazi's in 1941 werd gebruikt als verzamelkamp voor de 55.000 Berlijnse joden, die vandaar op transport werden gesteld naar de vernietigingskampen. In 1942/43 werd het bejaardenhuis en de begraafplaats verwoest.

Een gedenksteen herinnert aan de vermoorde Berlijnse joden en een beeldengroep is een monument voor de slachtoffers van het fascisme.

2. Jüdischer Friedhof Schönhauser Allee, 1827-1945

adres: wijk Prenzlauerberg, Schönhauser Allee 23-25;
oppervlakte: 5 ha; begraven: ca. 22.800 individuele graven + 750 familiegraven.

Op deze begraafplaats is de emancipatie en assimilatie van de joden in Berlijn goed te zien, zij het vooral langs de hoofdpaden, waar veel opvallende familiegraven staan in allerlei stijlen, van barok, neoclassicisme tot Jugendstil. De meerderheid van de graftekens is echter nog steeds de eenvoudige matseva, de eenvoudige stèle, kenmerkend voor de Azkenazische joden.

De begraafplaats is nu een groene, wat overwoekerde oase in de stad, ook geschonden vooral door bombardementen in de Tweede Wereldoorlog.

3. Jüdischer Friedhof Weissensee, na 1880

adres: Herbert-Baum-Strasse 45, Berlin-Weissensee
oppervlakte: 43 ha; begraven: ca. 115.000 grafplaatsen.

Vanwege de grote groei van de joodse gemeente in Berlijn tot 36.000 personen en het feit dat de begraafplaats aan de Schönhauser Allee vol begon te raken, werd in de wijk Weissensee een nieuwe joodse begraafplaats aangelegd compleet met gebouwen. Het is de grootste joodse begraafplaats van Europa.

De assimilatie van de joden gaat hier in eerste instantie verder. Dat de joden als gewone burgers werden geaccepteerd blijkt ook uit het ereveld met de stoffelijke resten van 12.000 joodse soldaten, die in de Eerste Wereldoorlog in het Duitse leger meevochten en sneuvelden. Toen vochten ze mee, in de Tweede Wereldoorlog werden ze vervolgd. Daarvan getuigt in het ingangsbereik een gedenkplaats voor de slachtoffers van de Shoa, die geen graf hebben gekregen, maar van wie de as werd verstrooid.

Opvallend is dat na de Tweede Wereldoorlog het eenvoudige joodse grafteken weer terugkeerde, vaak voorzien van een Davidsster, wat daarvoor niet gebruikelijk was.

Op een veld zijn de graftekens van de in 1961 opgeheven joodse begraafplaats in Köpenick opgesteld. Op de begraafplaats staat ook het grafmonument van Herbert Baum, waar de straat naar genoemd is. Op zijn graf staat heel toepasselijk een boom. Hij was de grote leider van het verzet tegen de nazi's. Hij werd samen met de meeste andere verzetsstrijders opgepakt, veroordeeld en terechtgesteld.

Tijdens W.O.II werd de begraafplaats zwaar beschadigd, waarbij ca. 4000 graven werden verwoest.

ingangsbereik

Herbert Baum

Joodse soldaten Eerste Wereldoorlog

vóór de Tweede Wereldoorlog

na de Tweede Wereldoorlog

Een **route** over de begraafplaats bestaat niet echt. Wel zijn er plattegronden, waarop belangrijke graven worden aangegeven. Op <http://www.jewish-cemetery-weissensee.org/PDF/Lageplan.pdf> staat onderstaande plattegrond met een verklaring van de genummerde punten.

De **rode lijn** heb ik erin gezet om de hoofdweg (nr. 55) aan te geven. Voor een wandeling kun je dan hier en daar naar links of rechts uitwijken. Vooraan zijn de oudste graven, hoe verder naar achteren, hoe recenter. Langs de hoofdwegen en langs de muur (onder op plattegrond) bevinden zich de grote familiemonumenten.

Enkele belangrijke nummers:

1. rotonde met gedenkteken voor slachtoffers Holocaust. Op tegelstenen rondom staan de namen van de alle grote concentratiekampen.

2. graf voor door nazi's geschonden Thorarollen. Nazi's gingen zover dat ze Thora's verknipten tot schoenzolen en joden dwongen daarop te lopen. Het is overigens gebruikelijk om versleten Thorarollen een graf te geven op joodse begraafplaatsen.

4-12. Dit zijn eregraven voor bekende joden, o.a. Herbert Baum (nr.9).

56. Op de plaats van de verwoeste nieuwe aula werden in 1961 de graftekens geplaatst van de geruimde joodse begraafplaats in Köpenick.

49. Urnenveld. In 1926 werd het joden toegestaan zich te laten cremen, hetgeen door zeer geassimileerde en liberale joden werd gedaan. Na W.O. II gebeurde dit nauwelijks meer vanwege de vergassing en verbrandingen in de vernietigingskampen.

51. het ereveld voor de joodse soldaten, die meevochten met het Duitse leger in de Eerste Wereldoorlog.

50. urnenveld met de as uit de vernietigingskampen.

52. graven van niet-joodse familieleden

Holocaustmonument

adres: Cora-Berliner-Straße 1

Het Holocaustmonument, officieel 'Denkmal für die ermordeten Juden Europas', werd op 10 mei 2005 ingewijd ter herdenking van de Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het bestaat uit 2711 betonblokken variërend in hoogte van 20 cm tot 4,5 meter met een onderlinge tussenruimte van 95 cm. Het zijn geen grafstenen, het roept volgens de ontwerper, de Amerikaanse architect Peter Eisenman, een gevoel op van desoriëntatie en isolement en is symbolisch voor de ervaringen van de Joodse bevolking tijdens het nazibewind.

Nast deze (semi)funeraire doelen is er in Berlijn natuurlijk nog veel meer te beleven.

Bekijk Berlijn van boven: vanaf de Berliner Dom, de Panoramatoren op de Potsdamer Platz (bij daglicht) en /of de televisietoren op de Alexanderplatz (in het donker). Bezoek de historische plekken Brandenburger Tor, Checkpoint Charlie, Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche. Bekijk de East Side Gallery, het bekendste en langste overgebleven deel van de Berlijnse Muur (1316 m), beschilderd door kunstenaars en daarmee de langste openlucht-galerie ter wereld. Bezoek het moderne Berlijn: ga naar het 's avonds feeëriek verlichte Sony Center am Potsdamer Platz. Geniet van de gezellige 'dorpjes' Hackesche Höfe en Nikolaiviertel. Kortom: geniet van Berlijn.